

Güneyce-Rize Sözlüğü. Bir Doğu Karadeniz köyünün Hafızası ve Nâtıkası, İsmail Kara, Dergâh Yayınları, İstanbul 2001, 249 s., ISBN : 975-6611-12-X.

Türkiye Türkçesi ağızları ile ilgili çalışmaların—kimi değerli çalışmalara – rağmen varması gereken noktalara ulaşmadığı, verimli sonuçlara ulaşılmaktan henüz uzak olduğu açıktır. Henüz akademik kriterlere uygun olarak malzeme derlenmeyen illerin bile bulunduğu, ayrıntılı bir ağız atlasının ise henüz tasarı aşamasında olduğu düşünülürse bu alanda yapılacak çok iş olduğu anlaşılır. Türkçenin birçok sırrını ve standart dile girmemiş yüzlerce kelimesini barındıran Anadolu ağızları, günümüzün hızlı ve kitlesel iletişim ortamında standart dilin etkisiyle hızla değişmekte, söz varlıklarını yitirmektedir. Toplum kültürünün bütün alanlarındaki değişmeler; üretim ve tüketim ilişkilerindenki farklılaşmalar, meskenlerin modernleşmesi, iç göç vs. gibi etkiler birçok kelimeyi gündelik hayatın ve sonuçta dilin dışına atmakta. Geleneksel hayatın gerektirdiği söz dağarcığına sahip olan nesillerin de yavaş yavaş aramızdan ayrılmalarıyla yüzlerce kelime Anadolu ağızlarında bir daha hatırlanmamak üzere kaybolup gidiyor. Bugün belki Türk dilciliğinin en önemli görevlerinden biri, vaktiyle Derleme Sözlüğü'nde yapıldığı gibi geniş ve yaygın bir derleme faaliyeti yapmak; Derleme Sözlüğü'nün ikinci versiyonunu hazırlamaktır. Bugün hemen her ilde bir üniversite ve bu üniversitelerde Türk dili uzmanlarının bulunması, bu derleme işinin daha sağlıklı yürütülmesine de yardımcı olacaktır.

İsmail Kara'nın *Güneyce-Rize Sözlüğü*, bu alanda yapılmış kıymetli bir çalışmadır. Sayın Kara, dilci olmamakla birlikte, sadece içinden yetiştiği toplumun "hâfızasını" geleceğe bir belge olarak aktarmak istemiş. Bunun için hatıraları, gelenek ve görenekleri de derleyebilirdi; bunların da ayrı bir kıymeti olurdu; ancak bu gibi hatıralar nihayet elli yıl, yüz yıl kadar geriye gidebilir. Oysa o toplumun söz varlığını topladığınızda yüzyıllar kadar geriye giden bir hafıza birikimini kaydetmiş oluyorsunuz. *Güneyce-Rize Sözlüğü* incelendiğinde onda komşu halkların Rumların, Ermenilerin, Lazların kelimeleri yanında esas olarak Oğuz Türkçesinin kelimelerini; bunun yanında Kıpçak Türkçesinin izlerini de görüyorsunuz.

Güneyce-Rize Sözlüğü, Sunuş'tan (s. 5-10) sonra Kelime ve Deyimler (s. 15-231), Kişi ve Aile Lakapları (s. 235-242), Yer Adları (245-249) bölümlerinden oluşuyor. Kitabın asıl kısmını oluşturan Kelime ve Deyimler bölümünde 2600 civarında kelime ve deyim yer alıyor. Kelimelerin anlamları verilirken etimoloji üzerinde durulmamış. Birçok kelimenin cümle içinde kullanılmasına örnek verilmiş veya kelimeyle ilgili küçük folklorik açıklamalar yapılmış. Kelimeler verilirken altı çizili (ç) dışında özel transkripsiyon işareti kullanılmamış. Herhangi bir kelime bölgenin diğer ağız gruplarında geçiyorsa, bununla ilgili kaynaklar o maddede zikredilmiş; böylece okuyucuya farklı şekilleri takip imkânı sağlanmış. Bu bölümün sonuna eklenen Bilmeceler (s. 195-196), Türküler (s. 197-231) kısımları metne zenginlik katıyor. Ancak birkaç düz anlatı metni eklenseydi iyi birer dil örneği olmuş olurdu.

II. Bölümdeki kişi ve aile lakapları, bizim Türkiye dilciliğinin genellikle ihmal ettiği bir alandır. Burada dilsel kalıplaşmalar; o toplumun tarihi ilişkileri ile ilgili dikkat çekici bilgiler yer alır. Sayın Kara, bunları kaydederken, anlamları ve kullanılışları ile ilgili de birkaç satırlık bilgi verse iyi olurdu. Zira bu gibi lakapların ne anlama geldiği veya nasıl üretildiği çoğu zaman dışarıdan bilinemez.

II. Bölüm bizde yine pek az araştırılmış olan makro ve mikro toponimi diyebileceğimiz bilgi alanına aittir. Burada dağ, tepe, ırmak, göl, mevki, geçit, değirmen vs. gibi yer adları verilmiş. Bu bölümde hangi kelimenin hangi tip toponimi karşıladığının belirlenmiş olması faydalı olurdu. İleriki baskılarda buna göre bir sınıflama yapılması söz konusu malzemenin daha yararlı olmasını sağlayacaktır.

Güneyce-Rize Sözlüğü, hem Doğu Karadeniz ağız üzerinde çalışanlara, hem de etimoloji meraklılarına dikkate değer; büyük kısmı kaybolmak üzere olan bir malzeme sunuyor. Bunca kelimeyi dışarıdan bir araştırmacı elbette elde edemezdi. Bu çalışma metinler derlenip de onların sözlüğünü çıkarmak yoluyla hazırlanmamış; o bölge insanın, sayın İsmail Kara'nın akraba ve hemşehrilerinin hafızalarını yoklayarak çıkardıkları malzemenin oluşmuştur. Böylece bugün bile kullanılmayan birçok kelime sözlükte yer alabilmiştir. Bu özelliklerinden ve ciddi bir emek mahsulü oluşundan dolayı bu çalışma dilcilik literatüründe şimdiden yerini almıştır.

Hayati DEVELİ

Türkçenin Ses ve Yazım Özellikleri, Mustafa Özkan, Filiz Kitabevi, İstanbul 2001, XVI + 296 s.

Bir dildeki kelimeleri doğru olarak kullanabilmek için gerekli olan ve o dili kullanan herkes tarafından kabul edilen sistem Türkçede, *imlâ* veya *yazım* terimleri ile karşılanmaktadır. İmlâ dilin doğru kullanımı açısından büyük önem taşıyan kurallar manzumesidir. Ses özellikleri deyince de bir dilin seslerini, bu seslerin oluşumlarını, kelime-deki görevlerini ve zaman içinde geçirdikleri değişimleri anlıyoruz.

"İmlâ kuralları dediğimiz yazım esaslarının pek çoğu aslında Türkçenin ses kanunlarıdır. Bu bakımdan imlâyı bilmek ve hatasız yazmak öncelikle Türkçenin bu ses özelliklerini bilmeye ve öğrenmeye bağlıdır."

Mustafa Özkan, Filiz Kitabevi tarafından yayımlanan son kitabı *Türkçenin Ses ve Yazım Özellikleri*'nde söze böyle başlıyor. Kitapta bu düşünce etrafında önce Türkçenin ses özellikleri, bunu takiben de Türkçenin imlâ özellikleri ele alınmış.

Kitap giriş ve dört bölümden oluşmakta. Giriş bölümünde yazı, imlâ ve Türklerin kullandığı alfabeler konuları ayrıntılarıyla anlatılmış; daha sonra, bu bilgileri pekiştirmek amacıyla Türklerin kullandığı alfabelerle yazılmış çeşitli özgün metinlere yer verilmiş.

Birinci bölüm: Türkçenin Ses Özellikleri. Burada sesler, seslerin oluşması, çeşitleri, birleşmeleri, vurgu ve tonlama konuları bir sistem içinde anlatılmış.

İkinci bölüm: Ses Olayları. Bu bölümde ses türemesi, ses düşmesi, göçüşme ve benzeşme konuları titizlikle seçilmiş çok sayıda örnekle anlatılmış.

Üçüncü bölüm: Türkçenin Yazım (İmlâ) Özellikleri. Büyük harflerin kullanılışı, sayıların yazılışı, uzun ünlülerin yazılışı, yabancı kelimelerin yazılışı, bazı ek ve edatların yazılışı konuları bu bölümü teşkil etmiş.